

מכתלי בית ההוראה

אקטואליה
בהלכה

פניני הלכה למעשה, בענייני דיומא ושאלות המתחדשות

מרבני בית המדרש להוראה ודיינות "באר ישראל"

בראשות מורינו הגאון רבי מנחם מנדל פומרנץ שליט"א

מכתלי בית ההוראה

תשובה ממורינו הרב שליט"א

מיחזור ספרים ולוחות 'אופסט' של ספרי קודש

לקדשו, וממילא אין בו איסור מחיקה.

עוד מבואר בשולחן ערוך (סימן רע"ו סעיף יב) לענין מי שהיה צריך לכתוב יהודה וטעה ולא כתב ד', שיתלה הד' למעלה, וביאר במחנה אפרים (חידושים על סדר הטור, סימן רע"ו ס"ב), וכן וסובר שחל קדושת ה' אף שהתכוון לכתוב יהודה, וההיתר להוסיף אות ד' מלמעלה הוא בהגהות רעק"א והלבוש (סימן רע"ו סעיף יב), שאין בהוספת ד' משום איסור מחיקת ה', כיון שלא התכוון כלל לקדושת ה' על כן מותר למוחקו, ורק אם התכוון לכתוב את ה' בסתמא, חל עליו קדושה ואסור במחיקה.

וכן דעת השדי חמד (מערכת המ"ם כלל י"ד נחזור) בשם הרבה אחרונים להקל שלא חל קדושת ה' כאשר התכוון לכתוב יהודה, ותמה על המנחת חינוך (מצוה תלו ס"ק) שהחמיר וסובר שחל קדושת ה' אף שהתכוון לכתוב יהודה, וההיתר להוסיף אות ד' מלמעלה הוא משום שתלוי אינו נחשב מחיקה, שכלל נקוט בידנו 'התלוין' מצטרפין להכשיר ולא לפסול, ובחזון איש (יו"ד סימן קס"ד) הסיק להלכה שאם כיון לכתוב יהודה ובטעות לא כתב דל"ת לא חל עליו קדושה כלל, דהוי ככתבו קוף דמתעסק בעלמא הוא.

מאיך הש"ך כתב (יו"ד סימן רע"ו ס"ק יב) כי שם של קודש שלא נכתב לשם קדושה, מותר למחוק לצורך תיקון דוקא, אבל לגז ולגזנו שרי אפילו שלא לצורך תיקון, ומבואר שדעת הש"ך שכאשר לא התכוון לקדשו, מותר למחוקו רק לצורך תיקון.

והנה כתב בשולחן ערוך (או"ח סימן לב ס"א) שאם זרק עפרות זהב על האותיות, מעביר הזהב וישאר כתב התחתון ושאר, אבל אם זרק הזהב על אות מאזכרות, אין לו תקנה לפי שאסור להעביר הזהב, משום דהוי כמוחק את ה', ומדייק הפרי מגדים (הביאו בבאיור הלכה שם ד"ה כמוחק) שמשמע אפילו זרק זהב שלא לקדושת ה' אסור למחוק אף שדעתו לתקנו ודלא כדעת הש"ך.

אף דעת הפנים מאירות (חלק א סימן מה) לאסור, ודחה את הראיה מהגמרא בגיטין דאפשר לפרש כוונת הגמרא שאין מלקות אבל יש איסור, ועוד שרק כאשר היה צריך לכתוב את ה' ונתכונן לכתוב יהודה וטעה ולא הטיל בה ד', הרי זה נכתב בפירוש שלא לשמו, אבל בסתמא כוונתו לשמה וחל עליו קדושה.

ומעתה יש לדון האם מועיל לעשות תנאי ולסמוך על רוב הפוסקים שאם מכוון בפירוש שלא לשם קדושה אין השם קדוש. אמנם בספר עין יצחק (לרבי יצחק אלתן ספקטור או"ח סימן ה) נראה שדעתו שאין לסמוך על זה רק לענין כתיבת ה' בשני יודין, שכתב על כך הרמ"א (סימן רע"ו סעיף י) שבמקום הצורך מותר למחוק את ה' שכתוב בסידורים בצורת שני יודין ואחד על גביהן, וכתב בעין יצחק שאם נכתבו מתחילה בתנאי שלא יחול עליהם קדושה, מותר אף לשורפם, שהרי לדעת רוב הפוסקים שם שנכתב שלא בקדושה מותר למחוקו, ואולי יש בזה איסור דרבנן, וכאשר כותבו בשני יודין שיעקר האיסור הוא רק

שאלה הלכתית זו עולה פעמים רבות בבתי דפוס: לוחות (-פלטות) העשויות מברזל שמהם מדפיסים את ספרי קודש, וביניהם חומשי תורה אשר נדפס בהם שם הוי"ה במלואו, והנידון הוא, האם מותר לשלוח את הלוחות הללו למחזור כפי ששולחים את כל לוחות הברזל למחזור לתעשיית אלומיניום, כמו כן נצברים בבתי הדפוס כמויות של ניירות גזיה שנפגמו בתהליך ההדפסה, כאשר ניתן לנצל את הנייר לשימוש חוזר, אמנם יש חשש בזיון כתבי הקודש:

תשובת מורינו הרב שליט"א:

הנה, הלכה היא שאסור למחוק אפילו אות אחת משבעה שמות שאינם מחקים וכל המוחק אפילו אות אחת משבעה אלו לוקה, (שבעות דף לה. רמב"ם הלכות יסודי התורה פרק ו ה"ב בשולחן ערוך יורה דעה סימן רע"ו ס"ט). ויש לדון האם גם בלוחות אלו יש בהם איסור מחיקת ה'.

מקור האיסור

מקור איסור מחיקת ה' הוא מדרשת חז"ל על הפסוק הנאמר לגבי עבודה זרה (דברים יב ג-ד) וְאֶבְדְתֶם אֶת שְׁמֵן מִן הַמִּקְוֶה הַהוּא, לֹא תַעֲשׂוּן בָּן לֵה' אֱלֹקֵיכֶם. ודרשו חז"ל (ילקוט שמעוני דברים פרשת ראה אות תתעה) רבי ישמעאל אומר, מניין למחוק את אחת מן השם, שהוא בלא תעשה, שנאמר וְאֶבְדְתֶם אֶת שְׁמֵן מִן הַמִּקְוֶה הַהוּא, לֹא תַעֲשׂוּן בָּן לֵה' אֱלֹקֵיכֶם, וכן הוא במסכת שבת (דף קכ.), הרי שהיה שם כתוב לו על בשרו אסור לרחוץ או לסוך או לעמוד במקום הטינופת, משום וְאֶבְדְתֶם אֶת שְׁמֵן מִן הַמִּקְוֶה הַהוּא, לֹא תַעֲשׂוּן בָּן לֵה' אֱלֹקֵיכֶם, (וכ"ה במסכת מכות מכות דף כב.).

וכתב המנחת חינוך (מצוה תלו) כי בנוסף ללאו של לא תעשו, עובר גם על איסור עשה דכתיב (דברים יג יג) אֶת ה' אֱלֹקֶיךָ תִּירָא, והמוחק לא גרע מהמוציא שם שמים לבטלה, ועובר גם על עשה זה.

דין שם שנכתב שלא בקדושה

נחלקו הפוסקים במי שכתב שם ללא כוונה לקדשו האם הוא קדוש ויש בו איסור מחיקת ה': בבית יוסף (סימן רע"ו) הביא את דברי התשב"ץ בשם עמודי גולה (ח"א סימן קעז) והסמ"ק (קס), וכן בהגהות מיימוניות יסודי התורה פרק ו ה"א אות א), שאיסור מחיקת ה' אינו אלא אם הוסיף את ה' בכתב, אבל אם כתבו שלא מדעת ובלי כוונה לקדשו, אין בו איסור מחיקה. והוכיח כדבריו מהגמרא (גיטין דף כ. נד): הרי שהיה צריך לכתוב את ה' ונתכונן לכתוב יהודה וטעה ולא הטיל בו דל"ת, מעביר עליו קולומס ומקדשו דברי ר' יהודה, וחכמים אומרים אין ה' מן המובחר. הרי שאין קדושה בשם שנכתב שלא בכוונה

הלכה למעשה

משולחן מורינו הרב שליט"א

ריבית בקייטנה בין שכנים

לקראת סיום ימי החופשה התארגנו כמה שכנות לעשות קייטנה לילדים בכמה ימים שנשארו ללא סידור. סוכם שכל אחת תשמור על הילדים פעם אחת בשבוע, בכל פעם משעה שמונה עד אחת בצהריים, וכך יצא שאחת מהן תשמור ביום שישי מהשעה שמונה עד שתיים עשרה, האם יש בזה חשש איסור ריבית:

תשובת מורינו הרב שליט"א:

אופן חלוקת התורנות בדרך זו, בה יוצא שאחת תשמור פחות ובשבוע שלאחר מכן שכנה אחרת תשמור יותר זמן יש לחוש לריבית, מאידך יום ששי הוא זמן שבדרך כלל נשים יותר קשה

המשך בעמ' ב'

שיתפלל באותו מקום במנין.⁶

גבאי שקנה כמות ספרים וזכה בהגרלה

גבאי שקנה בחנות כמות גדולה של ספרים לבית הכנסת, והיה מבצע הגרלה בחנות הספרים למי שרוכש הרבה, זכה הגבאי בגורל, למי שיצתה הזכייה:

תשובת מורינו הרב שליט"א:

הכלל הוא שכל ריווח שיש לשליח שקנה במעות המשלח והוסיף מתנה לשליח, חולקים השליח והמשלח בריווח.⁷ אמנם בגבאי יש מקום לומר שאינו בגדר שליח, אלא שהוא ממונה על הענין והוא קונה ומתעסק עם זה, מה כדאי לקנות בקלות במקום הזה, ואסמכתו דעת התפלה בית הכנסת שאם יבוא לידו ריווח שיוכל לטילו כל שאין הדבר בא על חשבונם, וכן נראה במה שנהוג שקונים צוברים נקודות בכרטיסי מועדון, יכול הגבאי לצרף את הנקודות לחשבונם אף שקוניהם עברו בית הכנסת, והוא אופן של טובת הנאה ושכר בעד טרחתו.

שליח, ועיין סמ"ע (ספיקו) וש"ך (ספיקו) בשם הר"ן הר"ף והרא"ש ובעל העיטור שאפילו אמר המוכר מפורש שנתן ההטבה לשליח, יתקוף חצי חצי. מוכריהם נראה שבכל מקום שהשליח הרוויח בעקבות הקנייה, יש לבדוק אם יש למוכר סיבה לקנות במקום הזה, שאם לפי הרמ"א יש לומר שהמתנה תהיה לשליח, הגם שבמקומות רבים זה לא נכון לפי מידת האומן שנתונים בו. במקרה של הגרלה, נראה לכאורה שאין נפק"מ לעושה ההגרלה מי הקונה, אלא העיקר שקנו אצלו, ולכן בין מצד הקנייה ובין מצד מול שניהם, יש להם חלוקה חצי-חצי.

להם ויתכן שארבע שעות ביום שיש משתוות לחמש בשאר ימים, ויש לברר זאת בהתאם למחירים שנהוג לשלם על שעות אלו. כאשר מדובר בין שכנים שאין דרכם להקפיד, אם אין פער משמעותי בין סוגי השמירה, יש להקל.⁸

יצאה לדרך קודם תפילת מנחה

אני צריך לנסוע מחוץ לעיר וכבר הגיע זמן תפילת מנחה אך שאין לי מנין, האם מותר לי לצאת לדרך לפני התפילה, או שעדיף שאתפיל ביחידות:

תשובת מורינו הרב שליט"א:

לכתחילה לא יצא לדרך משהגיע זמן תפילה,² מפני שאסור לעסוק בצרכיו קודם התפילה,³ וזהו אף קודם תפילת מנחה וערבית,⁴ אמנם אם הולך לדבר מצוה מותר, שאינו עוסק בצרכיו אלא בחפצי שמים,⁵ ולכן אם היצאה לדרך היא כדי להתפלל במקום מסוים כגון שנוסע להתפלל בכותל המערבי או במחיצת רבו, מותר. אמנם אף בהולך לצרכיו בענין שאינו סובל דיחוי ונראה שיהיה לו זמן בריוח להתפלל, עדיף

שייך אלא באופן שהיה רוצה עתה להתפלל, ומחמת איהו צורך אחר שלו דוחה את התפילה ומקדים את צרכיו, ובהו אסור להקדים צרכיו לתפילה, אך באופן שאין בדעתו עתה להתפלל מאיהו שם שהיה רוצה לעסוק עכשיו בצרכיו, אין זה נחשב שמקדים צרכיו לתפילה, וזה הטעם שאנו מקלים לעשות כל צרכיו אף משהגיע זמן תפילת מנחה.

ע"פ מדברי שניהם עולה, שאם דרכו תמיד להתפלל סמוך לשקיעה, ויש שהות הרבה ביום ואין חשש שיאחר זמן התפילה, ובורו לו שאחר נסיעתו יהיה לו מקום להתפלל בצרכיו ובשובו הדעת, אין זה חשש לצאת לדרך קודם תפילת מנחה. 5 משנ"ב שם ס"ז ס"ק נג, ערוך השולחן סי' פט סכ"ב.

טעם אחר. 4 משנ"ב שם ס"ק ט. ויש שהקשו, הרי לא מצאנו שיש איסור לעשות חפציו אלא קודם שחרית ולא קודם מנחה ומעריב. ובשבת הלוי (ח"א סימן יח) כתב שבאמת אין איסור עשיית חפציו קודם מנחה וערבית, אלא שבאיסור לצאת לדרך מלבד הטעם של עשיית חפציו יש טעם נוסף שיש לחוש לביטול התפילה או ביטול הכוונה, וטעם זה שייך אף במנחה וערבית, אך באופן שיוודע שיתבטל התפילה וכוונה מחמת הנסיעה, אין איסור קודם מנחה וערבית, ורק קודם שחרית אסור אף באופן שהתפילה תשלמה (פ"ב ס"א) כתב שיש להוכיח שגם קודם תפילת מנחה וערבית יש איסור עשיית חפציו, אלא שבעצם איסור זה יש לדון שאינו

1 זו שאלה מצויה אם יש ריבית בהחלפת תורניות, כאשר משמית שמירה ביום או בשעה מסוימת קשה יותר, ומקור האיסור במשנה (נע). אומר אדם לחבירו: נכש עמי ואנכש עמך, עזר עמי ואנכר עמך, ולא יאמר לו: נכש עמי ואנכר עמך, עזר עמי ואנכש עמך, ובשול"ע סימן קס"ט. ולכן נראה שיש לשקול האם באמת בהחלפת התורנות מדובר במשהו שהוא אכן קשה יותר, או שאין הדרך להקפיד, וברמ"א (יורה דעה סימן קס"ט) כתב שכן שכנים שאינם מקפידים מותר להוסיף קצת. והנה אם הולך לשלם על שמירה ביום שיש יותר מיום רגיל, יהיה אסור. 2 שול"ע סי' פט ס"ז. 3 משנ"ב שם ס"ז ס"ק כ. וראה עוד בהערות להלן ש"א

ומחדרי תינוקות של בית רבן כל הספרים והגמרות שלומדין בהן נקראים בזמן קצר, וכן הסיידורין לתפלה שהרבה מדפיסין גם בשמות הויה מפורשין, ומצד יוקר הכריכה חול הדפוס על ידי הצילום מדפיסין ממש דברים שבלא שום צורך לעלמא בכל סדור, כמו לסליחות והגדה ויוצרות ותפלות דראש השנה ויום כיפור, שלתינוקות קטנים איה סגי רק להדפיס אלף בית ושחרית וערבית של חול והיו צריכין לגנוז רק מעט ולבתי כנסיות להדפיס של חול בעצמן ותפלות ר"ה ויו"ט וסליחות ויוצרות בעצמן, והיו הסדורים מתפלות ר"ה ויו"ט וכדומה יחזיקו בשלמותם אפילו מאה שנים, והסדורים של שבת יחזיקו בהם עשרות בשנים ורק הסדורים דתפלות של חול היו נקראים הרבה, והיה זה דבר גדול למעט ההוצאה כי יעלו סדורים לתינוקות דבר מועט וכן לבתי כנסיות, ולענין הגניזה לא יצטרכו לגנוז חצאי סדורים וגם שלשה חלקים שמכל סדור שהם עדיין שלמים וראוין עוד הרבה שנים לתפלות ר"ה ויו"ט ולסליחות ויוצרות עוד לעשרות שנים, וכשהן רק חלק מהסדורים מחשיבין אותן ג"כ מספרים הבלואים שזה מרבה הגניזה עד לאלפים פעמים, וכ"ש שאין שום צורך להדפיס גם התפלות בהחומשים שכמעט אין שום אדם שמתמם בהם שמנצח שמתחלה נדפסו לאבוד, ומזה נתרבו ספרים הקרויים לגניזה. עכ"ד הראשונים.

אך יש להליץ בעד המדפיסים, כי הנה היום שנשתכלל כל כך אמצעי הדפוס, אנו זוכים לראות חדשים לבקרים חידושים נפלאים ביופי והדר ההוצאה לאור, וכל הוצאה יש בה רעיונות חדשים המועילים ללמוד והמתפלל, ודין גרמא, כשהכלים מפוארים יש לכל אחד ואחד חשק לעסוק בתורה, ומגבר חיילים לתורה ולתפילה, ועינינו הוראות כי אף מי שהיה רחוק מתורה ותפילה, ואף גם מי שהיה קשה לו, הנה בזכות כל ההידורים אשר קנאת סופרים תרבה חכמה וכל אחד ואחד מוציא ביתר שאת וביתר עוז ביופי והדר מחודש, רבים רבים מחיים נפשם בתורה ובתפילה, ועל כן יכתב זאת וזכרון בספר כי תועלת מרובה יש בכל מלאכת ההדפסה וההדרה שישנה היום הזה, וכל מי שמוציא לאור ספר שיש בו חידוש על פני מה שהיה זה מכבר, וזכותו רבה מאד, כי מזכה הרבים הוא, ובלבד שלא ישיג גבול אחרים ח"ו. ואמנם, בכגון דא הנני מן המודיעים, כיהודה ועוד לקרא, שפשוט הדבר שיש להיזהר ולהקפיד מאד בכבוד הספרים הישנים אשר המה מלאים בשמות הקדושים, ולא לגרום להם שום בזיון בעקבות הספרים החדשים, ומן הראוי לתור אחר אנשים אשר ישמחו גם בספרים הללו.

ולגופו של ענין, באגרות משה האריך לתלות הדברים במה שמצינו במסכת שבת בענין כתבי הקודש שמצילין מפני הדליקה, ועיין בשולחן ערוך יורה דעה (סימן רפב סעיף ה), והעיר שם עוד דהא איסור מחיקת השם אינו דוקא בשריפה אלא בכל אופן שהוא איבוד, דילפינן לה מקרא דלא תעשון דאחר אבד תאבדון. וממילא איסור גם להביא לידי איבוד, ועל כן אסור להניח את כתבי הקודש במקום שנטולים אותם משם למיחזור וכיו"ב.

והנה פסק בשולחן ערוך (א"ח סימן של ס"א): כל כתבי הקודש מצילין האידנא מפני הדליקה וקורין בהם, אפי' כתובים בכל לשון ואפי' כתובים בסם ובסיקרא (פי' מיני צבעונים) ובכל דבר. וכתב במשנה ברורה (סק"ל): כל כתבי הקודש - היינו תנ"ך וגמרא וכל הספרים. ותורה שבכתב קודמת להציל לתורה שבע"פ ואפילו תורה שבע"פ מושאלים או משוברים לו ואם לא יציל לתורה שבע"פ יצטרך לשלם לבעליהם אפי' תורה שבכתב קודם [א"ר בשם ס"ח]. והביא בשער הציון (ס"ק כג) הטעם משום דבזמננו היתר לכתוב הכל וכדלקמיה, והיו הכל בכלל כתבי הקודש. ע"כ.

והנה אם תלי הדבר בכתבי הקודש שמצילין מפני הדליקה, אם כן האידנא שהותר לכתוב ומצילין כל הספרים, נמצא שכל הספרים טעונים גניזה ואסורים במיחזור, ואסור אף לגרום לכך שיבואו לידי מיחזור.

אלא שבאגרות משה יצא לדון שיתכן שכשנקרעו הספרים ובלו באופן שלא שייך ללמוד בהן, ואף אם שייך ללמוד בהן אבל שום אדם לא ילמד בהם, אזלא קדושתם ואין להציל אותן מפני הדליקה. ומכל מקום כתב דנהי שאין להציל אותן בשבת, הא צריך על כל פנים גניזה ואין לאבדן בידים, וממילא אסור להניחם במקום שיטלו אותם למיחזור.

סוף דבר כתב דלענין מעשה יש לאסור בחומשים וספרי תנ"ך שבהם נמצאים שמות וכן סידורים מאלו מדפיסים בשמות ממש, אבל מהספרים שבתורה שבע"פ שהם משניות וגמרא משני התלמודים וכל ספרי רבותינו הראשונים והאחרונים והספרים הנדפסים מחכמי הזמן וכל הירחונים כשנקרעו ולא שייך שילמדו ועיינו בהם, ואף ששייך שילמדו בהם לפעמים אך ברור שלא ילמדו ולא יעיינו בהם כאיזה דפים שלמים נמי מותר. ומכל מקום לא רצה להכריע הדין בזה. עיי"ש.

והנה יש מהפוסקים שסוברים שכל שלא למדו באותם הספרים, לא חלה בהם שום קדושה ואינם צריכים גניזה, ויש חולקים בדבר. וראוי לירא שמים לחוש על כבוד שמם בזה. אמנם, בענין הלוחות העשויות ממתכת, נראה דכלל לא שייך שיבואו לידי לימוד, ואינם עומדים כי אם להדפיס מהם, ואם כן לא חל בהם קדושה ואינם צריכים גניזה. אלא שבלוחות של תנ"ך שיש בהם אזכרת השם, אכתי יש לחוש למחיקת השם, ואפשר כי באלו ראוי להחמיר לגנוזם.

להלכה:

א. אסור למחוק אפילו אות אחת משבעה שמות שאינם נמחקים וכל המחוק אפילו אות אחת משבעה אלו לוקה. ב. נחלקו הפוסקים במי שכתב שם בלא כוונה לקדשו האם הוא קדוש ויש בו איסור מחיקת ה', ואפילו אם מתכוון בפירוש שלא לקדשו יש שהחמירו שלא למחוק אלא לצורך תיקון האותיות. ג. דנו הפוסקים האם אותיות הפוכות יש להן שם כתב, ויש שהורו להיתר שאינו בגדר כתב ואין בו איסור מחיקת ה'. ד. נחלקו הפוסקים אם מותר למחוק בדרך גרמא, והוראת הפוסקים להחמיר. ה. בלוחות 'אופסט' יש לדון למעשה אם מותר למחזרם על ידי גוי. ו. מחזור ספרי קדוש שאין בהם שם ה', יש מקילים אם עדיין לא למדו בהם, ורק אם למדו בהם כתבו שיש לגנוזם. אמנם נראה שאין זה כבוד הספרים ואינו כבוד שמם, וראוי להחמיר שלא למחזר כלל ספרי קדוש, גם אם אין בהם שם ה'.

חומרא בעלמא, ובנוסף שהוא גם התנה בפירוש שלא יחול עליו קדושה אין להחמיר בו כלל, דהוי בכלל גזירה לגזירה, ומבואר שאין דעתו לסמוך על התנאי רק בשני יודין, אבל בשם המפורש החמיר בתנאי, ואם כן עולה שאין לסמוך על עצה זו לעשות תנאי במקומות שכותבים את השם המפורש.

אותיות הפוכות:

מצאנו שדנו הפוסקים (ש"ת מהרש"ם חלק ג סימן לט בשו"ת הר צבי יו"ד סימן רלג) לגבי לוחות הדפוס בימים עברו שהיו עשויים בסידור אותיות עופרת שעליהם משחו דיו וההדפסה נעשתה בעזרת מכשך ללחיצת הנייר על הלוח המשוח בדיו. והעלו שיש להקל מצד שאותיות שעל גבי הלוח מונחות בצורה הפוכה ועל אותיות הפוכות אין שם כתב, אלא שיש לעיין, כיון שמבואר בגמרא בשבת (דף קד.) לגבי לוחות הברית שנקראות מלפנים ומאחור 'בבוב בבוב', סרו ורס', ופירש רש"י שהאותיות הפוכות והתיבה הפוכה, ומוכח שהם נקראים 'כתב' בלשון הפסוק (שמות לב טו): לַחַת כְּתָבִים מִשְׁנֵי עֲבָרֵיהֶם מִזֶּה וּמִזֶּה הֵם כְּתָבִים.

והמהרש"ם החזיק בהיתר זה שכתב הפוך אינו נחשב כתב כלל, והוכיח כן מדברי התוספות (מועד קטן יט. ד"ה וטוה) שבחול המועד מותר לכתוב בכתב הפוך, הרי שאותיות הפוכות אינן בכלל כתב, ואין נחשב מלאכה בחול המועד, ומה שבלוחות הברית נקרא כתב אף שהיה הכתב הפוך, היינו משום שנקראים מצד אחד כהוגן בכתב ישר, ולכן גם הצד השני נחשב כתב, אבל התוספות מיידי באופן שאי אפשר לקרותו בצד השני, רק אם יהפוך הנייר מראשו לסופו וכדומה, לכן אינו בגדר כתב, וכל שכן באותיות עופרת שאין נקראות בשום צד בעולם לא נחשב כתב כלל. עוד תירץ על פי המהרש"א שכתב (חידושי אגדות שבת דף קד.) שאותיות הלוחות לא היו הפוכות, רק התיבות היו הפוכות. והסכים שמכל מקום יעשה על ידי עכו"ם שאיסורו רק משום שבות. אמנם לוחות 'אופסט' בזמננו גם על גבי הלוח האותיות מודפסות בצורה ישרה, כך שאין ראייה לנידון זה.

האם מותר למחוק בגרמא

מבואר בגמרא (שבת קכ: יומא ח. ובברמ"ם יסודי התורה פרק ו ה'), הרי שהיה שם כתוב על בשור, לא יחזיק ולא יסוך ולא יעמוד במקום הטינופת, נודמנה לו טבילה של מצוה כורך עליה גמי ויורד וטובל, דאמר קרא ואבדתם את שמם מן המקום ההוא לא תעשון כן לה' אלהיכם עשיה הוא אסור, גרמא שרי. וכן נקטו להלכה שבצורה של 'גרמא' מותרת מחיקת ה', בכסף משנה (יסודי התורה פרק ו הלכה ו) ובאבני נזר (יו"ד סימן שע), בית אפרים (יו"ד סימן סא), וחתם סופר (חלק א סימן לב).

את טעם ההיתר למחוק את השם בדרך גרמא, ביאר הגרש"ז אויערבאך (מאורי אש פרק ד) שרק בממון או בשפיכות דמים שעיקר האיסור הוא התוצאה שנחסר ממון ונפש חבריו, גם בגרמא אסור לפי שהתוצאה האסורה קיימת. אבל במחיקת השם ובשביית שבת האיסור הוא על עצם המעשה, וכיון שגרמא אין נחשב מעשה, אין טעם לאסור.

מאידך מבואר בגמרא מגילה (דף כו:) ספר תורה שבלה גונזין אותו אצל תלמיד חכם, ובכלי חרס, שנאמר 'ונתתם בכלי חרס למען יעמדו ימים רבים'. מכאן הוכיח הנודע ביהודה (תניינא א"ח סימן יז) שאסור למחוק את השם בדרך גרמא, וכן דעת החזו"א (יו"ד קסד ב). ומה שהתירו בגמרא הנ"ל במק שיהיה שם כתוב על בשור תירצו הפוסקים בכמה דרכים: א. הנודע ביהודה, כתב שרי טבילה של מצוה היתר, אבל לדבר הרשות אסור למחוק בדרך גרמא, ואף שדרשו שאין לאו של 'לא תעשון', מכל מקום אסור משום בזיון השם, דאין בזיון גדול יותר מלגרום מחיקת השם. ב. בשו"ת דובב מישרים כתב (סימן צט) על פי דברי הרשב"א (שבת דף קד:) ההיתר גרם מחיקה הוא רק כאשר יתכן שלא ימחק על ידי פעולתו, אבל אם ודאי ימחק אינו נחשב גרמא אלא כשפשוף בידים שאסור. ג. לדעת המנחת יצחק (חלק ג סימן א) על פי תשובת הרשב"א (חלק א סימן ב) היתר גרם מחיקה הוא רק אם עומד להימחק מעצמו כמו בשם שכתוב על בשור, אבל אם אין עומד להימחק מאילו אסור למחוק בגרמא.

ובספר חסידים (סימן תתק) משמע שסובר שבכלל האיסור תורה למחוק את ה' הוא אף בגרמא, שכתב לא ישים אדם ספרים אצל אוכלים כדי שלא יאכלו עכברים הספרים, וכתב לפי תעשון כן לה' אלו קליים - שלא יגרום אדם שימחק השם, משמע מדבריו שגם גרמא הוא בכלל האיסור דאורייתא.

עומד להימחק:

עוד יש לדון להתיר מצד שזהו כתב שעומד להימחק, כיון שהוא מיועד רק להדפסת הספר ואינו מיועד לעמוד כך ימים רבים, שבספר בני יונה (סימן רעו סקט"ז, הובא בפתחי תשובה סימן רעו סקט"ז), כתב להתיר למסדרי אותיות הדפוס, להפריד את אותיות השם ואין בהם משום מחיקה כיון שעומדות להתפרק, ועוד שנכתבו באופן הפוך, ויתכן לומר לפי דבריו שאף לוחות בתי הדפוס נחשבים כתב העומד להימחק, ודינו כעומד להתפרק, ויש להתיר על פי זה.

נמצא איהם, כי בלוחות 'אופסט' יש לדון להיתר, או מצד שאינם קדושים מאחר שאין מכוונים לקדשם, או לעשות תנאי שלא יקדשו, אך יש פוסקים שהחמירו בזה. עוד יש לדון מצד כתב שאינו עומד להתקיים אלא להתפרק, ויש לדון להתירו בדרך גרמא, ואף בזה הרבה פוסקים החמירו. ובמהרש"ם (שם) סי"ם: ומכל מקום יעשו את מעשה ההתכה על ידי עכו"ם, דהא מבואר בתשובת חות יאיר (סימן טו) דמחיקת השם על ידי עכו"ם אסור רק משום שבות, וכבר נודע דבאמירה לעכו"ם מותר בדבר שאין מתכוון אף דהוי פסיק רישא, וגם להחולקים על התרומת הדשן (א"ח סימן תג וסימן ש"ד) מכל מקום בשאר איסורים מודים להקל לעשות על ידי גוי. ויש לדון בזה למעשה.

מיחזור כתבי הקודש

בשו"ת אגרות משה (א"ח ח"ד סי' ט) דן בענין זה בהרחבה, ותחילה נביא מה שכתב בראש דבריו ז"ל: הנה מתחלה יש לבאר הדין מספרים שבלו מאלו שנדפסים תורה שבכתב ותורה שבעל פה, שזאת שמותר לכתוב תורה שבעל פה הוא הרבה מאד,

י"ב אלול

ימי עולם:

ק"ב: רבי שמעון ב"ר אשר מטולידו - בנו של הרא"ש.
תקפ"ז: רבי שמחה בונים ב"ר צבי הירש מפרשיסחא - בעל 'קול שמחה', 'קול מבשר'. {פשיסחא}
תקפ"ח: רבי משה אליקים בריעה ב"ר ישראל {המגיד מקאזניץ} - בעל 'באר משה', ועוד. {קאזניץ}
תקצ"ט: רבי חיים ב"ר יצחק איציק אויערבאך - רבה של לונטשיץ, בעל 'דברי משפט'.
תרכ"ה: רבי אלעזר ב"ר צבי אלימלך שפירא מלאנצהוט - בעל 'יודעי בינה'. {לאנצהוט - פולין}
תרל"ד: רבי אליהו ב"ר בנימין שיק - אב"ד קוברין, בעל 'עין אליהו', 'דרך אבות'.
תרמ"ג: רבי שלום משה ב"ר אברהם חי גאגין - בעל 'שמח נפש', 'שמח לבי', 'ישמח לב', ועוד. {ירושלים - הר הזיתים}
תרמ"ה: רבי זאב נחום ב"ר אהרן בורנשטיין - רבה של ביאלא - בעל 'אגודת אזור'.
תרס"ו: רבי יהושע צבי הירש מיכל ב"ר יעקב קופל שפירא - בעל 'צפי' הקדש', ועוד.
תרס"ט: רבי יום טוב ב"ר אברהם יהושע קריספין - מגדולי רבני איזמיר, בעל שו"ת 'בגדי יו"ט', 'בן אברהם'. {איזמיר}
תר"ע: רבי אברהם אהרן ב"ר יקותיאל יהודה טייטלבוים מקאלבאסוב. {קולבוסוב}

י"ג אלול

ימי עולם:

תקל"ח: רבי משה ב"ר יעקב טולידאנו - בעל 'אהל משה'.
תרל"ו: רבי יעקב ישראל מטשרקאס ב"ר מרדכי מטשרנוביל - בעל 'שושנת העמקים'. {טשרקאס-אוקריינע}
תרל"ו: רבי אליהו ב"ר בנימין מקוברין - אב"ד קוברין, בעל 'עין אליהו', 'דרך אבות'. {קוברין}
תרל"ח: רבי יעקב ב"ר יצחק גזונדהייט מוורשה - בעל 'תפארת יעקב'. {ווארשע - פולין}
תרל"ח: רבי אליעזר ליפמאן ב"ר שלמה ליכטענשטיין - בעל 'שם עולם'.
תרנ"ב: רבי אברהם יששכר דב בער ב"ר שלמה הכהן מרדומסק - בעל 'חסד לאברהם'. {ראדאמסק - פולין}
תרס"ט: רבי ירחמיאל משה ב"ר יחיאל יעקב האפשטיין מקאזניץ. {קאזניץ - פולין}
תרס"ט: רבי יוסף חיים ב"ר אליהו מבגדד, בעל 'בן איש חי' ועוד. {באגדאד - עיראק}
תר"פ: רבי חיים שפירא מפלאצק ב"ר שלום מפשיטיק הי"ד.
תש"א: רבי יהושע אשר אורי אלחנן ב"ר יעקב צבי מקולביעל פוריסוב - בעל 'אמרי יהושע'. {ווארשא - פולין}
תש"ד: רבי גבריאל ב"ר שמעון שלמה בן ציון געשטטנר - אב"ד סאמבאטהעלי, בעל 'שפתי גבריאל'.
תשנ"ח: רבי אברהם יחיאל ב"ר יוסף חיים פיש. {צפת}

י"ד אלול

סדר היום:

שלושים יום קודם חג הסוכות: חכמים הראשונים תיקנו בזמן שבית המקדש היה קיים שיתחילו הדרשנים לדרוש ברבים הלכות הרגל שלשים יום לפני הרגל, דהיינו שמפורים ואילך ידרשו הלכות פסח, ומחמשה באייר ואילך ידרשו הלכות עצרת, ומי"ד באלול ואילך ידרשו הלכות החג, לפי שכל אחד ואחד הדר בארץ ישראל חייב להביא ברגל ג' קרבנות עולת ראייה ושלמי חגיגה ושלמי שמחה, וכל קרבן צריך להיות נקי מכל מום ומשאר

דברים הפוסלים את הקרבן, לפיכך תקנו חכמים לדרוש הלכות הרגל שלשים יום לפניו כדי להזכיר העם את הרגל שלא ישכחו להכין בהמות הכשרים לקרבן, ויהיה להם שהות כל שלושים יום.

ימי עולם:

תקמ"ט: רבי חיים יהודה אליעזר - אב"ד איזמיר, בעל 'שמחת יאודה'.
תק"ס: רבי יצחק ב"ר אליקים גאטיניו - בעל 'בית יצחק', 'בית מועד'.
תרי"ב: רבי ברוך מרדכי ב"ר אליעזר לייזער אטינגר {מלעמבריק} - אב"ד בוברויסק. {הר הזיתים}.
תרכ"ז: רבי יוסף יאסאי ב"ר ישראל אשכנזי - אב"ד פודקמין, בעל 'אהל יוסף'.
תרנ"ז: רבי משה ב"ר פינחס לייב פריידיגער מבדפעסט - בעל 'משה ידבר'.
תרס"ד: רבי חיים יצחק אהרן ב"ר יהודה לייב רפפורט - רבה של וילקומיר, בעל 'עניני יצחק', 'כתר תורה', ועוד.
תרע"ו: רבי צבי אריה ב"ר חיים שכנא גולדמן - בעל 'מוזה הרבים', 'חשבון פרטי המצוות'.
תרפ"ב: רבי דוד ב"ר יוסף צבי קאמין - בעל 'בית דוד'. {הר הזיתים}

ט"ו אלול

סדר היום:

סוכה לשם חג: סוכה ישנה, דהיינו שעשאה קודם שיכנסו שלשים יום שלפני החג כשרה, ובלבד שיחדש בה דבר. אבל אם עשה את הסוכה בתוך ל', כיון ששואלים בהלכות החג קודם לחג ל' יום, סתמא לשם חג נעשית.

ימי עולם:

ש"ב: רבי משה ב"ר יצחק אלשקאר - בעל 'שו"ת מהר"ם אלשקר'.
תפ"ו: רבי יוסף ב"ר שמעיה קובו - מרבני סאלוניקי, בעל 'גבעות עולם'.
תקי"ח: רבי עקיבא איגר {הראשון} ב"ר שמחה בונים מפרשבורג - בעל 'משנת רבי עקיבא'. {פרעשבורג - סלאוויץ}
תקמ"ז: רבי יעקב קאפיל חסיד ב"ר נחמיה פייבל - תלמיד הבש"ט. {טיסמניץ - אוקריינע}
תרי"ז: רבי שמואל נחום ב"ר קהת גאסנבויר - רב בוויילוב וליזענסק, בעל 'מגדל השן', 'היכלי שן', 'נבל עשור', 'דרושי חפץ'. {ליזענסק}
תר"כ: רבי ניסים אברהם ב"ר רפאל אשכנזי - מרבני איזמיר, בעל 'נחמד למראה', 'דרש אברהם', 'נאה להודות'. {איזמיר}
תרע"ה: רבי נחום ברנדווין מבורשטין ב"ר אלעזר מאוויפולי - אדמו"ר מסטרטין, בעל 'אמרי טוב', 'אמרי חיים', ועוד. {סטריטוב}
תרפ"ד: רבי ישראל יעקב יוקל טייטלבוים מוואלאווא ב"ר שמואל מגארליץ - בעל 'היטיב איטיב'. {וואלאווא}
תש"א: רבי חנוך העניך ב"ר שמחה ראובן אייגש - בעל 'מרחשת'. {וויילאנ - ליטע}
תש"ב: רבי אברהם יעקב ב"ר שמואל הלוי הורביץ מפרוביז'נא - בעל 'שו"ת צור יעקב'.
ט"ז אלול
ימי עולם:
שמ"ב: רבי יצחק ב"ר דוד הכהן שפירא - חותן מהר"ם מלובלין. {קראקא - פולין}
תע"ב: רבי אברהם נפתלי הירש ב"ר משה הלוי שפיץ - אב"ד וורמייזא, בעל 'מלא רצון'.
תרח"צ: רבי פינחס חיים ב"ר אברהם זאב הלוי הורוויץ

מגרוסוורדיין - בעל 'פתחא זוטא', 'בית פנחס'. {גראדווארדיין - ראמעניע}
תרצ"ט: רבי אלעזר מאיר ב"ר אברהם יהודה לייב שיפמאן - בעל 'אם לבניה'.
תשכ"ח: רבי מסעוד יונה אדרעי - בעל 'השפת אמת'. {הר המנוחות - ירושלים}
תשס"א - רבי אברהם אביגדור ב"ר יצחק יעקב דן לנדא - האדמו"ר מסטרטקוב בני ברק. {הר המנוחות}

י"ז אלול

סדר היום:

תענית צדיקים: לפי גירסת השו"ע, יום זה הוא תענית צדיקים, שבו מתו מוציאי דיבת הארץ.
יום תחילת המלחמה הנוראה: ביום י"ז אלול תרצ"ט התחילה מלחמת העולם השנייה, בה נפלו מליוני אחינו בני ישראל בכל ארצות אירופה, רוב מנין ובנין של גדולי הדור ההוא, ארץ אל תכסי דמם.

ימי עולם:

תי"ב: רבי נתן נטע ב"ר יצחק שפירא - המגיד מלובלין. {לובלין}
תקמ"א: רבי שלמה ב"ר יחיאל שלם - מגדולי רבני סאלוניקי, בעל 'דברי שלמה', 'לב שלם', ועוד. {אמשטרדם}
תק"ס: רבי יוסף יוסקא ב"ר יצחק הלוי מראוונא - בעל 'סוד יוסף', 'ליקוטי יוסף'. {ראוונא - אוקריינע}
תרנ"ט: רבי דוד דוב ב"ר בנימין זאב טאוב - אב"ד דארבינסק, בעל 'בנין דוד'. {דארבינסק}
תרס"ט: רבי הלל דוד ב"ר מנשה סתהון - בעל 'ארוכה ומרפא', ועוד. {חלב-סוריה}
תרפ"ט: רבי יעקב קאפיל ב"ר אברהם יחזקאל רייך - אב"ד בודאפעסט. {בודאפעסט - אונגארין}

י"ח אלול

סדר היום:

י"ב ימים אחרונים של השנה: בחודש אלול הוא הענין של תשובה ולב נשבר, והוא בשנים עשר הימים שבין ח"י אלול עד ראש השנה. בשנים עשר יום אלו ההכנה היא בעריכת חשבון הנפש של שנים עשר ירחי השנה, יום לחודש יום לחודש. ח"י אלול הוא יום חשבון הנפש של חודש תשרי שעבר, ובשעת עריכת חשבון זה יש לזכור את כל ההחלטות שקיבל על עצמו בחודש תשרי, הן ב'סור מרע' והן ב'ועשה טוב', וכמה מההחלטות הללו אכן קויימו. באופן כזה צריך להיות חשבון הנפש גם בשאר שנים עשר ימי ההכנה, בכל יום לפי חודשי השנה.

ימי עולם:

שס"ט: רבי יהודה לזויה ב"ר בצלאל - המהר"ל מפראג - בעל 'גבורות ה', 'נתיבות עולם', 'חידושי אגדות' על הש"ס, ועוד. {פראג - טשעכיי}
שע"ג: רבי יצחק ב"ר אברהם חיות - בעל 'פני יצחק אפי רברבי'.
תקמ"ו: רבי נח אברהם הלר מדולינא ב"ר רבי אהרן משה מסניאטין - בעל 'זריזותא דאברהם'. {סניאטין}
תקס"ז: רבי צבי הירש ב"ר ישראל בנימין בושקו - אב"ד המבורג, בעל 'שו"ת תפארת צבי'. {אלטונא}
תקצ"ז: רבי יוסף קצינלבוין מאוסטילא ב"ר מרדכי מנשכין. {אוסטילא}
תרמ"ט: רבי שמואל ב"ר אהרן עמאר השקדן, רבה של מקנס - בעל 'שו"ת דבר שמואל'. {מקנס}
תרמ"ט: רבי עבדאללה ב"ר אברהם יוסף סומך - בעל 'זבחי צדק', ועוד. {באגדאד - עיראק}

מעשים שבכל שבת בכל בית יהודי שיש בו ילדים קטנים, והילדים רוצים לאכול או לשתות לפני קידוש והבדלה, ולא עוד אלא שהרבה פעמים הילדים לומדים בליל שבת לפני מעריב או שאומרים תהלים בזמן סעודה שלישית ומחלקים להם מיני מתיקה, והשאלה האם מותר להם לאכול בזמן שעדיין לא שמעו קידוש או הבדלה, או שמא אסור להם לאכול, וצריך למנוע מהם מלאכול ולשתות, וכל שכן שאסור לסייע להם ולתת להם בידים, וממילא יש להמנע מחלקם להם דבר מאכל ומיני מתיקה בזמנים אלו, ואולי זה תלוי בגיל של הילד.

תשובה: ילד קטן אביו חייב לחנכו למצוות, וחיוב החינוך הוא בין במצוות דאורייתא ובין במצוות דרבנן בין במצוות עשה ובין במצוות לא תעשה, ובמצוות עשה זמן חיוב החינוך הוא בכל דבר לפי עניינו, והכל תלוי בחריפות ובידיעת הילד, וכמבואר בסוגיא במסכת סוכה (דף מ"ב). שקטן היודע לנענע חייב בלולב, להתעטף חייב בציצית, לדבר אביו מלמדו תורה וכו', וכן הדין גם לגבי קידוש והבדלה וכמבואר במשנה ברורה (סימן שמ"ג ס"ג) שקטן היודע מענין שבת חייב להרגילו לשמוע קידוש והבדלה.

ולענין מצות לא תעשה בין דאורייתא ובין דרבנן, שיעור החיוב הוא בכל תינוק בזמן שהוא בר הבנה כשמבין שאומרים לו שאסור לעשות כן או לאכול וכדו', ובגדר 'בר הבנה' מצאנו ב' מהלכים, בשו"ת חקרי לב (או"ח סימן ע"ד והנה ראיתי) ביאר שלאחר שאביו גוער בו יודע לפרוש מהאיסור גם שלא בפני אביו, והגר"ן קרליץ (חוט שני ח"ד פצ"ה ס"ק ב') ביאר שצריך שיבין שהסיבה שאסור לו לעשות זאת, הוא משום שליהודי אסור לעשות מעשה כזה, ולא משום שסתם מונעים ממנו לעשות כן, ולמעשה שיעור גיל זה הוא בגיל שנתיים שלש. (הערת הגר"ן נויברט קונטרס חינוך הבנים למצות סעיף ל"ח).

ועל פי המתבאר כשנבוא לדון האם מותר לילד קטן בגיל שלש לאכול או לשתות לפני קידוש היה צריך לכאורה להיות אסור, דכיון שהילד הוא בר הבנה, ובפרט ילד גדול יותר, שמחויב כבר בקידוש והבדלה, אלא שבכל זאת מבואר בפוסקים שמותר לקטן לאכול ולשתות לפני קידוש בין בקידוש היום ובין בקידוש הלילה, (מגן אברהם ס"ו ס"ט ס"ק א', שו"ע הרב סימן רס"ט סעי' ג') וכן קודם הבדלה, ובמגן אברהם (סימן רס"ט ס"ק א') מבאר דין זה, על פי דברי הרשב"א והר"ן שכיון שהאכילה והשתיה הם לצורך הקטן, בכה"ג לא אסרו לקטן לאכול ולשתות, ואפילו שמצאנו בכמה מקומות שגם בדברי מאכל ושתייה אסור להאכיל לקטן, זה רק במאכל שאסור מצד עצמו, וכגון נבילה וטריפה וכיוצא, משא"כ קודם קידוש, שאינו אסור אלא מחמת הזמן, (וכענין חילוק זה מבואר בתוס' פסחים דף ק"ו: ד"ה אישתלי) בזה אין איסור לקטן לאכול, וכמו שמצאנו לגבי יום הכיפורים שמאכילים קטן אפילו אם אין בו חשש סכנה אם יתענה.

ומוסף המגן אברהם שלא רק שאין איסור לקטן לאכול קודם קידוש, אלא שאסור לענותו, וכמו שמבואר בסימן תרט"ז (ס"ב) שאסור לענות קטנים ביום כיפורים, ואפילו שלגבי יום הכיפורים הענינו הוא זמן ממושך, ומשא"כ לגבי קידוש זה זמן מועט, בכל זאת המגן אברהם מדמה את הדברים, ואולי משום שלגבי יום הכיפורים מבואר ברבינו מנוח (הר"ד במשנ"ב סימן תרט"ז ס"ק י"ד) שאין מענין קטן פחות מבן ט' אפילו לחינוך שעות, ולכן הבין המגן אברהם שכמו שלגבי יום הכיפורים אין מענין את הקטן פחות מבן ט' כלל, ה"ה לגבי קידוש אין מענין את הקטן כלל.

ולכאורה כיון שהמגן אברהם מדמה את הנידון של קידוש לאכילה ביום הכיפורים, והרי שם מבואר שרק עד גיל תשע אין מענין אותו ואפילו לעינוי שעות וכנ"ל, אבל קטן מבן תשע שנים כבר מחנכין אותו לשעות לפי כוחו וכמבואר שם בשו"ע, וא"כ לכאורה ה"ה לגבי קידוש והבדלה, מגיל תשע יש לחנכו שלא לאכול ולשתות קודם קידוש, ואולי יש חילוק, משום שביום הכיפורים החינוך הוא למצוה דאורייתא, ולכן מגיל תשע מענין אותו לשעות, משא"כ לגבי אכילה קודם קידוש שאין איסורו אלא מדרבנן, אפילו מגיל תשע אין מענין אותו כלל, וחילוק נוסף מבואר בשו"ת מהרש"ג (ח"ב סימן ב"ז) שביום הכיפורים כל היום אסור באכילה ובשתיה, משא"כ בשבת שמצד היום מותר באכילה ושתייה, ורק 'אריה דרביע' עליהו שאסור לאכול ולשתות קודם קידוש, בזה האיסור יותר קל, ואין למונעו כלל אפילו מגיל תשע.

ועדיין נשאר לדון עד איזה גיל יכול הילד לאכול לכתחילה קודם קידוש והבדלה, ולא מסתבר שעד יום הבר מצוה יאכל וישתה, ובשו"ת אור לציון (שם) כותב שבדאי ככל שהילד גדל יש להרגילו ולחנכו להימנע מאכילה ושתייה קודם קידוש ובפרט במיני ממתקים אם כי כאמור מעיקר הדין ליכא איסור בזה ובפרט כשמציץ לו הרעב או הצמא.

ומצאנו מחלוקת מעניינת לגבי אכילת מיני מתיקה, דעת האור לציון (שו"ת ח"ב פמ"ז אות ו') שגם זה מותר לקטן לאכול, אמנם מאידך דעת הגר"ש אלישיב (קונטרס חינוך הבנים שעל ידי כולל אברכים רחובות סכ"ה) שמותר לתת דוקא אוכל שמשביע, אבל מיני מתיקה בלבד אסור.

העולה לדינא:

מותר לתת לילד קטן לאכול ולשתות קודם קידוש והבדלה, ואסור לענות אותו, וככל שהילד כבר גדול יש להרגילו להימנע מזה.

תגובות והערות

תגובות והערות שהתקבלו במערכת

שלום רב, החברותא שלי בכולל הביא הגליון שלכם, ובכולל דנו גדולי התלמידי חכמים בזה. והנה הגאון ר' מרדכי אייזנר שליט"א הגיב על מאמרו של הרב שלמה ברגשטיין, דברכת המזון שאני שהוא בודאי סילוק הדעת גמור, וציין להגמרא חולין דף פו סוע"ב פו ריש ע"א. וגם בתוס' שם, שאגב הם המקור לשו"ע סימן קע"ח ס"ו.

ועכשיו אציין עוד משהו בדין מכירת הרכב למחלל שבת שדן בזה הגאון הגדול רבי מנחם מנדל פומרנץ שליט"א, רשום אצלי על הגליון בש"ך שם לענין גם בשו"ת בית שלמה ח"א א"ח סימן לח שגם כן חולק על הדגמ"ר. ולענין גם במ"א קסג סק"ב ובפמ"ג בא"א שם, בסימן שמו ס"ד ק ד במ"א ובמ"ב סק"ז שם. וכן בסימן תמד פמ"ג א"א סק"ז דאין ליתו חמץ לומר בשעה חמישית משום לפני עור.

בנוגע להשאלה של הלכות רבית להרב הולצמן שליט"א חשבותי, ורק מחשבה, לא הספקתי לדון עם חבר, אם במקרה מיוחד הזה [שעומד בקופה ואין לו מזומן ובתשלומים יש חשש רבית] יש לדון משום כבוד הבריות, בדברנן בקום ועשה, ושיש לענין בזה ציצית סימן יג סעיף ג. בברכת הצלחה רבה בבירור שמעתא אליבא דהילכתא. וכל טוב סלה.

חיים אליעזר באדנער
לונדון - חבר כולל ראבינו

הוספת פיצויים על איחור מלגת אברכי כולל

בכולל מבוקש ויוקרתי ידוע היה שאין כמעט חודשים שאין את המלגות המוכבדות מתקבלות בזמן, אך גם בחודשים המעטים שהיה עיכוב במלגות הייתה הבטחה מראש שיקבלו תוספת במלגה כפיצוי על האיחור, אמנם יש לדון שיתכן שיש בפיצוי על איחור המלגות חשש ריבית, שהתופסת ניתנת כ'אגר נטר' על הזמן שסכום המלגה נשאר אצל ראש כולל לאחר זמן התשלום, האם אכן יש בכך חשש ריבית או שהדבר מותר:

תשובה: כתב הרמ"א (סימן קע"ו סעיף ו בשם תשובת הרשב"א ח"א סימן תקפ"ט וריב"ש סימן תק"ב) שמותר להרבות בנדונות חתנים. פירוש הדבר, שמותר לשווער להבטיח לחתנו נדוניה ולומר שכל שנה שיאחר ולא יתן את הנדוניה יוסיף עוד סכום, ואין בזה משום ריבית משום שעדיין לא חייב לו כלום אלא מתחייב מראש בצורה כזאת והכל נחשב כמתנה.

ויש לדון בגדר מלגת אברכי כולל, האם נחשב כמתנה בעלמא וא"כ יהיה מותר לתת תוספת במקרה של איחור וכדין נדוניה חתנים, או שנחשב כדמי שכירות שניתן לאברכים בעבור לימודם, וא"כ זה חוב גמור ואסור להוסיף להם תוספת בעבור האיחור דנחשבים כפועל.

בשבת הלוי כתב (ח"ח סימן שט"ו) לענין האם אפשר לפטר אברך כולל באמצע הזמן, ומסיק שאי אפשר וז"ל "וטעמא דילי דודאי מי שתומך סתם ת"ח שילמדו בלי צורת כוללים ומיסדות של היום רק לשם תמיכת תורה בלבד, פשיטא דהת"ח רק נתמכים ולא נשכרים, אבל מי שנעשה מוסד או ראש כולל ומקבל ע"ז תמיכה ממקומות שונים וגם מחייתו ופרנסתו מזה כרגיל בזמננו, ובחור לו אנשי כולל הנראים לו ראויים שישבו על התורה לפי סדר הלימוד והזמן, ועל ידם נתקיים המוסד, ומיסד או ראש הכולל מרוויח על ידם, ועבור זה נותן להם שכרם ודאי דדעת תורה נוטה דנידונים כפועלים שאי אפשר להפסיק משכורתם כשאין מוצאים לשכור למקום אחר כמבואר בשו"ע. ולענייננו שאין מוצאים באמצע הזמן כולל שיקבלם וא"כ אסור להפסיק מלאכת שמים שלהם באמצע אם לא ע"י פשיעה מצד בן הכולל עצמו שלא עמד בהתחייבות שלו" עכ"ל.

וכן כתב ר' משה שטרנבוך שליט"א בספרו תשובות והנהגות (ח"ג סימן ת"ע אות ט' מביא זאת בשם הפתחי חושן, שמביא בשם הסבא קדישא מהרש"א אלפנדרי) לענין בל תלין, שאברכי כולל נחשבים כפועל ואם יש כסף למנהל הכולל ולא מעביר בזמן לאברכים, יש צד לומר דעובר על בל תלין.

ולמעשה, בספר חלקת בנימין (ביאורים ד"ה מותר) מסיק שיש לדון אברכי כולל כפועלים וממילא אסור להוסיף על איחור, אולם הנתיבות שלום (אות ט"ז) מצדד להקל, וכותב שגם אם נפסוק שאברכי כולל יכולים לתבוע את ההנהלה ליתן את הקצבה בזמן הראוי, אך הכסף נחשב כמתנה שמתחייבים לתת בעבור הלימוד כמו שנדוניה נחשבת כמתנה שמתחייבים לתת בעבור החתונה, וכן נקט הגר"ן קרליץ (חוט שני פ"ז עמ' ק"ט) להלכה שהדבר מותר ואין חשש ריבית.

העולה לדינא:

אסור להוסיף כסף בעבור איחור תשלומים בחוב של שכירות פועל, אולם לענין מלגת אברכי כולל הורו הפוסקים שיש להקל, משום שזהו ספק איסור ריבית דרבנן, אולם יותר ראוי להנהיג שראש הכולל לא יתחייב מראש שעל כל איחור יתן פיצוי, אלא שבשעת התשלום הוא יוסיף מעצמו, ובאופן זה הדבר מותר לכתחילה.

